

Nieoficjalne urbanonimy Brna na tle podobnych nazw Poznania i Warszawy (rekonesans badawczy)

Keywords: onomastics, urban place names, unofficial urbanonimes, Hantec, Brno urban dialect, Warsaw urban dialect, Poznan urban dialect.

Słowa kluczowe: onomastyka, urbanonimia, nieoficjalne urbanonimy, hantec, dialekt miejski Brna, gwara warszawska, gwara miejska Poznania.

Abstract

The article studies unofficial Brno urbanonimes (on the basis of the same names in Warsaw and Poznan). The empirical part of the research material constitutes 265 unofficial names of urban space objects excerpted from lexicographical sources and from web portals. The collected material represents three types of urban space objects that are represented by a different number of urbanonimes. The formation of the aforementioned toponyms requires a (limited) set of word-formation processes, such as universion, foreign lexicon borrowings, elliptical constructions and metaphorical transfers.

Artykuł dotyczy nieoficjalnych urbanonimów Brna (na tle takich samych nazw Warszawy i Poznania). Część empiryczną materiału badawczego stanowi 265 nieoficjalnych nazw obiektów przestrzeni miejskiej wyekscerpowanych ze źródeł leksykograficznych, a także portali internetowych. W zgromadzonym materiale można wyłonić wszystkie typy obiektów przestrzeni miejskiej, które są reprezentowane przez różną liczbę urbanonimów. Podczas tworzenia nieoficjalnych toponimów miejskich obserwujemy różne procesy słotwórcze (uniwersalizacja), posilkowanie się obcą leksyką, zjawisko eliptyzacji i przeniesień metaforycznych.

W nurt badań onomastycznych, które rozpoczęły się pod koniec wieku XX, wpisuje się problematyka nadawania nazw własnych obiektom przestrzeni miejskiej różnego typu. Nazewnictwo miejskie z językoznawczego i historycznego punktu widzenia jest zjawiskiem in-

teresującym z co najmniej kilku powodów. Jak twierdzi Kwiryna Handke:

Nazewnictwo miejskie jest zbiorem bogatym i różnorodnym, o długotrwałej historii. Tym samym stanowi niezwykle cenne świadectwo terytorialnego rozwoju miasta oraz dziejów jego przestrzeni społecznej (Handke 1998, s. 8).

Historia rozwoju europejskich miast wskazuje na ewolucyjny rozwój tych ośrodków, czemu sprzyjały liczne zmiany zachodzące w XIX wieku. Procesy rozwojowe spowodowane były przemianami gospodarczo-politycznymi, wzrostem i rozwojem przemysłu, przemieszczaniem się ludności do miast w poszukiwaniu pracy, rozkwitem kultury i edukacji. Wraz z rozbudową miast nastąpiła konieczność nadawania nazw własnych nowopowstałym obiektom, ulicom, parkom itp. Jak wskazuje K. Handke, nadawanie nazw miało na celu przede wszystkim cel praktyczny, aby ułatwić przemieszczanie się oraz odnalezienie pożądanego obiektu w coraz to większych aglomeracjach miejskich (Handke 2003).

Urbanonimy (również i nieoficjalne, zob. dalej) obok innych nazw własnych, z jakimi stale spotykamy się w przestrzeni miejskiej (napiisy na szyldach, wywieszkach, banerach itp.) tworzą przestrzeń onimiczną miasta, która stanowi ważny segment przestrzeni społecznej i kulturowej (por. Siwiec, 2006).

Z lingwistycznego punktu widzenia urbanonimy stanowią podkategorię toponimii i cieszą się sporym zainteresowaniem onomastów, o czym świadczy duża ilość prac naukowych (artykułów i monografii) poświęconych tej problematyce¹. Na gruncie polskiej terminologii onomastycznej *urbanonim* posiada szereg synonimów, które w różny sposób próbują oddać istotę nominowanego zjawiska. Handke określa nazwy miejskie jako *toponimie miasta*, *toponimie miejską*, *urbanonimia*, *urbanonima* lub *hodonimia* (Handke 1989, s. 7), Ewa Rzetelska-Feleszko (2014, s. 425) zaś, pisząc o urbanonimach, używa terminu *toponimia miejska*. W opracowaniach czeskich, z kolei, używa się ter-

¹ Wspomniane opracowania i wypracowane w nich metodologie zostaną wykorzystane w dalszych rozważaniach niniejszego artykułu.

minu *urbanonyma* oraz – niekiedy – *pomístní jména* na oznaczenie obiektów przestrzeni miejskiej. Stosują je m.in. Jana Matúšová, Rudolf Šrámek oraz Milan Majtán.

Na gruncie czeskiej i polskiej onomastyki istnieje kilka klasyfikacji urbanonimów, wśród których możemy wymienić dyferencjacje J. Matúšovej (1989, s. 179–187), R. Šrámka (Karlík i in. 2002, s. 506), M. Majtána (1988, s. 6–9), K. Handke (1992) czy Z. Zagórskiego (2005, s. 12). Warto zwrócić uwagę, że wymienieni badacze prezentują podobne poglądy na treść i zakres omawianego pojęcia. Na przykład według Handke termin ten obejmuje nazwy ulic, placów, dzielnic, osiedli oraz innych obiektów (np. użyteczności publicznej) (Handke 1989, s. 7). Z kolei Rudolf Šrámek *urbanonim* definiuje następująco:

[...] zpravidla vlastní jména sídelních a nesídelních objektů ležících na katastru města (Karlík i in. 2002, s. 506),

dodając również, że za urbanonimy należy uważać nazwy ulic, obwodów, części i dzielnic miasta (oprócz hydronimów i oronimów, w przypadku, kiedy nie nazywają określonej miejskiej rzeczywistości) (Karlík i in. 2002, s. 506). Podobne stanowisko utrzymuje Jana Matúšová, która traktuje urbanonim jako:

[...] názvy ulic, náměstí, veřejných prostranství apod. Jde tedy o názvy člověkem vytvořených a zpravidla osídlených objektů, sloužící k orientaci ve městě (Matúšová 1989, s. 180–181).

Biorąc pod uwagę występujące w pracach naukowych nazewnictwo miejskie, możemy wyróżniać: nazwy oficjalne (urzędowe), półoficjalne² oraz nieoficjalne, tzn. potoczne (nieurzędowe). Tutaj interesować nas będzie płaszczyzna nieoficjalna, choćby ze względu na to, że jest ona tworzona przez samych mieszkańców, dlatego powstają

² W nazwach tych zgodnie z ustabilizowanym uzusem społecznym, respektowanym w codziennej komunikacji używa się wyłącznie lub prawie wyłącznie członu odróżniającego, np. *KRN* [Krajowa Rada Narodowa] (zob. Handke 1998, s. 54).

w niej dublety nazewnicze, odmienne leksykalnie, a często również strukturalnie (Handke 1998, 54–55), np.: *Centrálnka* [Ústřední hřbitov]; *Kohótky* [Kohoutovice]; *Bonifiatry* [dom wariatów]; *Gęsiówka* [więzienie w Warszawie]; *Bachówa* [Ulica Sikorskiego, dawniej Bachstrasse]; *Amor* [kawiarnia Roma]. Obserwując ewolucję urbanonimii, można zauważyć, że wraz z upływem czasu nazwy nieoficjalne mogły uzyskać status nazwy oficjalnej, ale nie odwrotnie³. Nieoficjalne urbanonimy z diachronicznego punktu widzenia są wcześniejsze w porównaniu z urbanonimami oficjalnymi, które takimi zostały w późniejszym okresie w oparciu o rozporządzenia i dekrety urzędowe.

Nieoficjalne urbanonimy, jak twierdzi Jolanta Ignatowicz-Skowrońska, powstają w małych wspólnotach lokalnych i są najczęściej nierejestrowane. Jednostki te w specyficzny sposób interpretują rzeczywistość pozajęzykową, widzianą z perspektywy zwykłego człowieka, a obraz przestrzeni miejskiej w nich utrwalony jest adekwatny do jego wiedzy, przekonań, potrzeb i sądów (Ignatowicz-Skowrońska 2003, s. 293). Badaczka wyróżnia dwie motywacje potocznych toponimów: językową, która nawiązuje do nazwy oficjalnej, oraz pozajęzykową, która wiąże się z różnymi faktami związanymi z topografią terenu, zajęciami i topografią mieszkańców, np. *Aleja Sikawek/Fontanny* [aleja Fontann w Szczecinie]; *Kielbaskowo/Kielbasowo* [Kołbaskowo]; *Świnia/Świnka/Świńskie Ujście* [Świnoujście] (Ignatowicz-Skowrońska 2003, s. 296).

W dyskusji nad zagadnieniem nieoficjalnych urbanonimów udział biorą również badacze zajmujący się dialektem miejskim Poznania, np. J. Osiegiński (2015), J. Padalak (1999; 2008). Janusz Padalak analizuje materiał pochodzący z dialektu miejskiego Poznania i, wskazując na określone kryteria potoczności⁴ (jako warunku zaistnienia

³ Przy zmianie nazw oficjalnych na inne (nowe) stara nazwa oficjalna traci swój walor urzędowości i staje się nazwą nieoficjalną zwykle długo używaną przez mieszkańców.

⁴ Padalak za nieoficjalne urbanonimy traktuje nazwy, które: uległy procesom słowotwórczym, fleksyjnym i są realizowane w lokalnej fonetyce, lub posiadają strukturę eliptyczną; funkcjonują w powszechnym użyciu i stanowią dublety nazewnicze;

takiej formy urbanonimu), sygnalizuje jednocześnie istnienie wyłącznie form nieoficjalnych, które nie mają ekwiwalentu/odpowiednika oficjalnego.

Na podstawie przywołanej literatury naukowej dotyczącej toponimii miejskiej sformułowaliśmy roboczą (operacyjną) definicję *nieoficjalnego/potocznego urbanonimu*, za który uważamy wszystkie nazwy obiektów przestrzeni miejskiej, które stanowią opozycję do nazw oficjalnych (dekretowanych); powstają w wyniku określonych procesów językowych, poświadczają lokalną fonetykę, funkcjonują w powszechnym użyciu i mają swój odpowiednik oficjalny lub wyjątkowo nie.

Nieoficjalne nazwy miejskie są kreowane w sposób spontaniczny przez użytkowników danego kodu językowego. Powstają one w małych wspólnotach lokalnych, do których możemy zaliczyć: rodzinę, pewną grupę wiekową, mieszkańców osiedla, danego terenu, miasta. Za grupę społeczną, wśród której kształtowało się i do tej pory kształtuje nieoficjalne nazewnictwo miejskie, należy uznać w szerokim tego stwierdzenia znaczeniu mieszkańców miasta Brna, którzy posługują się dialektem miejskim (*brněnská městská mluva*) oraz hantecem, i – równolegle – użytkowników dialektu miejskiego Poznania oraz gwary warszawskiej, gdyż do tych miast i ich zasobów nominacyjnych w zakresie toponimiki miejskiej zwrócimy się w zastosowanych egzemplifikacjach. Brneńczycy, poznaniacy i warszawiaczy stanowią, w moim rozumieniu, ważne i interesujące językowo grupy społeczne, które poprzez swój język miejski kreowały nowe nominacje, dotyczące powszechnego i skodyfikowanego nazewnictwa miejskiego, istniejącego do dziś. To nieoficjalne nazewnictwo miejskie cieszy się określoną używalnością, co należy traktować jako przejaw troski obywateli o swój własny region i może być uznane za emanację lokalnego patriotyzmu. Omawiana kategoria toponimiczna charakteryzuje się ściśle określoną sferą komunikacyjną: miejskie toponimy

nazwy, które nie mają ekwiwalentu w oficjalnym kodzie i są znane wąskiemu gronu użytkowników (por. Padalak 1999, s. 92).

potoczne używane są wyłącznie w komunikacji nieoficjalnej, w codziennych, mówionych kontaktach „zwykłych” ludzi. Oznacza to, że nie znajdziemy ich ani na mapie, ani na planie miasta, ani w zapisie adresowym. Wyjątek od tej reguły mogą stanowić wszelkiego rodzaju reklamy i slogany (w internecie, telewizji, czy prasie) promujące miasto, które poprzez nieznaną dla ogółu, specyficzny, humorystyczny i tajemniczy kod językowy mają na celu przyciągnięcie turystów i propagowanie danego regionu.

Artykuł stawia sobie za cel przegląd nieoficjalnych urbanonimów czeskiego Brna, wstępną charakterystykę tamtych zasobów nazewnicznych, sprawdzenie, jakie mechanizmy językowe wykorzystywane są w ich tworzeniu. Dla zobiektywizowania obrazu brneńskich urbanonimów potocznych sięgnęliśmy do materiału pochodzącego z dialektu miejskiego Poznania i gwary warszawskiej. Na wstępnym etapie naszych badań (rekonesans) nie zamierzamy jeszcze dokonywać konfrontacji tych trzech zasobów nazewnicznych, zestawienia te mają służyć jedynie unaocznieniu uniwersalności zjawiska i naszkicowaniu ewentualnych paralel i analogii.

Lista nieoficjalnych urbanonimów, które zostały poddane oglądowi, analizie i interpretacji liczy 267 jednostek, z czego 120 pochodzi z dialektu miejskiego Brna (*brněnská městská mluva*), 100 z dialektu miejskiego Poznania (Padalak 1999), a zasoby nazewniczne gwary warszawskiej dostarczyły 47 interesujących nas nazw (Wieczorkiewicz 1974, 1966). Zgromadzony materiał (nieoficjalne urbanonimy trzech miast słowiańskich) jest ograniczony ilościowo. Fakt ten należy tłumaczyć istnieniem nazewnictwa oficjalnego, które pełni rolę nadrzędną i wypiera nazewnictwo potoczne, ponieważ wynika to z wymogów administracyjnych⁵. Materiał analityczny został wyekscerpowany z tradycyjnych źródeł leksykograficznych (Hugo 2009, Nováček 1929) oraz współczesnych portali internetowych, na których możemy rów-

⁵ O diametralnie mniejszej liczbie urbanonimów nieoficjalnych, w stosunku do nazw urzędowych na przykładzie nazewnictwa Warszawy pisze również K. Handke (por. Handke 1998, s. 18).

nież odnaleźć ciekawy materiał badawczy, ponieważ jest on na bieżąco aktualizowany i poszerzany (por. *Prygl.net...* 2017, *Brněnský hantec...* 2017, *Slovník brněnského hantecu...* 2017, *Slovník hantecu...* 2017).

Ze względu na ograniczenia objętościowe, zaprezentujemy tylko najbardziej typowe, reprezentatywne i jednoznacznie interpretacyjnie przykłady nieoficjalnych urbanonimów we wszystkich wspomnianych wcześniej dialektach miejskich⁶. Materiał językowy został pogrupowany z uwzględnieniem mechanizmów językowych kreujących urbanonim potoczny.

1. Potoczne urbanonimy jako wynik procesu uniwerbizacji

Zjawisko to jest zauważalne zarówno w materiale czeskim, jak i polskim, np.:

Brno: *Červeňák* [červený kostel na Joštové ulici]; *Kameňák* [Kamenný vrch]; *Slovaňák* [Slovanské náměstí]; *Žlut'ák* [Žlutý kopec]; *Centráлка* [Ústřední hřbitov]; *Zámilec*, *Zamilec* [Zamilovaný hájek]; *Křena* [Křenová ulice – uniwerbizacja wraz z ucięciem słowotwórczym].

Poznań: *Grandka* [Grand Cafe]; *Paderek* [Liceum Jana Paderewskiego]; *Marcinek* [Liceum Karola Marcinkowskiego]; *Słowian* [winiarnia Słowiańska]; *Krasina* [ulica Krasińskiego]; *Realka* [szkoła realna]; *Teatralka* [most teatralny]; *Mulinka* [restauracja Moulin Rouge].

Warszawa: *Starówka* [Stare Miasto]; *Zieleniak* [kościół św. Stanisława na Woli]; *Pawiak* [dom na ulicy Pawiej]; *Czerwoniak* [domy z czerwonej cegły na Romera i Surowieckiego]; *Owocówka* [aleja Owocowa]; *Kercelak* (również: *Cherchelak*) [Plac Kercelego]; *Bryl* [hotel Brühlowski].

Ilość czeskich nieoficjalnych urbanonimów, które powstały w procesie uniwerbizacji jest większa w porównaniu z podobną grupą polskich nazw miejskich. Przeważającą ilość brneńskich urbanonimów

⁶ Całemu zebranemu materiałowi językowemu zostanie poświęcone odrębne opracowanie.

potocznych, które powstały w procesie uniwerbizacji, tłumaczyć można większą produktywnością tego modelu słowotwórczego w języku czeskim⁷. Urbanonimy brneńskie są najczęściej derywowane przez sufiks *-ák*, który należy do najbardziej frekwentowanych afiksów języka czeskiego, tworzących rzeczowniki (Štícha 2013, s. 164). Procesowi uniwerbizacji towarzyszy również zjawisko skracania form słowotwórczych, co obserwujemy w przywoływanym już przykładzie *Křena*.

2. Zjawisko importacji językowych

W zebranych materiale obserwujemy również zjawisko importacji językowych, które tłumaczą obecność obcego komponentu w nieoficjalnym toponimie miejskim.

Brno: *Kykyryksdorf* [Kohoutovice – niem. *das Dorf* ‘wieś’, wraz z onomatopeją]; *Rotec* [Červený kopec – niem. *rot* ‘czerwony’]; *Šrajbec* [Pisárky – niem. *schreiben* ‘pisać’]; *Gelbec* [Žlutý kopec – niem. *gelb* ‘żółty’]; *Monte cap* [Kozí horka – ang. *Mountain* ‘góra’, *cap* – synonim kozy]; *Šalingrad* [Brno – niem. związek wyrazowy *elektrische Linie* ‘linia elektryczna’, prasl. *gordь* ‘gród’].

Poznań: *Bademajster* [teren łazienek miejskich – niem. *der Bademeister* ‘kapielowy – pracownik łaźni’]; *Fogelka* [miejsce zabaw Poznaniaków – niem. *das Vogel* ‘ptak’]; *Glutendorf* [Główna – Dzielnica Poznania – niem. *glut* ‘kawałek kału’ – nazwa była kpina z germanizowania nazw miejscowych]; *Petra-plac* [plac Wiosny Ludów, dawniej Petriplatz – niem. *das Platz* ‘plac’]; *Rajtka* [teren do jazdy konnej – niem. *reiten* ‘jeździć konno’].

Warszawa: *Constantin les Bains* [Konstancin – urobienie na wzór francuski]; *Milano* [Milanówek – od włoskiego miasta Mediolan, wł. *Milano*]; *Cuchthaus* [dom poprawczy – niem. *das Zuchthaus* ‘dom poprawczy’]; *Bristol*

⁷ Uniwerbizacja w czeskim słowotwórstwie jest zjawiskiem bardzo rozpowszechnionym i licznie frekwentowanym. W definicji Z. Hladkiej czytamy, *uniwerbizace je v češtině velmi produktivní, více nežli v západních nebo ostatních slovanských jazycích* (Kralík, Nekula, Pleskalová (red.) 2016, s. 1925).

[na wzór nazwy hotelu na Krakowskim Przedmieściu nazywano i inne hotele w Warszawie]; **Banhof** [Dworzec Centralny – niem. *das Bahnhof* – dworzec główny].

Warunki polityczne i wynikająca z nich sytuacja językowa w okresie kształtowania się i funkcjonowania przywoływanych gwar mogły mieć wpływ na kształt i postać nieoficjalnych urbanonimów. Posiłkowanie się elementem obcym związane jest z faktami historycznymi oraz prozachodnimi kulturalnymi orientacjami społeczeństw, które sięgały do zasobów leksykalnych innych języków, podkreślając z jednej strony ich ważność i status, z drugiej – realizując modę na kreowanie nominacji na wzór obcy.

W tworzeniu nieoficjalnych urbanonimów Brneńczycy chętnie posilkowali się materiałem obcym pochodzącym przede wszystkim z języka niemieckiego, a także angielskiego (interesująco na tym tle wygląda jedno odniesienie do zasobów leksykalnych prasłowiańszczyzny). Język niemiecki jako „materiał budowlany” znajdujemy również w przypadku nieoficjalnych urbanonimów Poznania i Warszawy. O zauważalnych śladach niemieczyny w omawianym zakresie świadczą dane ilościowe powstałych niestandardowych urbanonimów (Brno: 16, Poznań: 7, Warszawa: 2).

Wśród nieoficjalnych urbanonimów Warszawy zauważalne są również nazwy tworzone na styl włoski i francuski. Niektóre z nominacji były motywowane imionami lub nazwiskami zagranicznych właścicieli posesji, nazwami narodowości bądź stanowiły przeniesienia nazw geograficznych⁸. Urbanonimy nieoficjalne tego typu realizowały niejako przyjęty model nazewnictwa. W kontekście Warszawy i oddziaływań obcych na jej toponimię miejską warto zwrócić uwagę na jeden szczegół. Znamienny jest brak nazw z komponentem rosyjskim lub utworzonych na wzór rosyjski. Taki stan rzeczy zadziwia, ponieważ ślady ruszczyzny są zauważalne na wszystkich poziomach

⁸ Np. *ul. Dynansy* [od nazwiska *de Nossau*], a także *ul. Żydowska*, *ul. Holendry*, *ul. Muranów* [od nazwy wyspy *Murano*, rodzimych stron J. Belottiego, właściciela warszawskich posiadłości] (zob. Handke 1998, s. 19).

językowych gwary warszawskiej (Juszczak 2016). Fakt ten może być jednocześnie asumptem do rozważań o stosunku ówczesnych warszawiaków do ruszczyzny⁹.

3. Nazwy eliptyczne

Analizowany materiał dostarcza również wielu nazw eliptycznych. Nazwy eliptyczne są tworzone na potrzeby szybszej komunikacji, ponieważ są zrozumiałe bez podania pełnej nazwy, a dla potrzeb komunikacyjnych wystarcza wyłącznie użycie członu odróżniającego, np.:

Brno: *Padovec* [Palác Padovetz].

Poznań: *Matejki* [ulica Matejki]; *Strusia* [ulica Strusia]; *Malta* [Jezioro Maltańskie]; *Garbary* [ulica Garbary].

Warszawa: *Saska* [Saska Kępa]; *Cytla* [więzienie w Cytadeli]; *Aleje* [Aleje Ujazdowskie]; *Arsenal* [więzienie warszawskie wyłącznie dla przestępców kryminalnych, w gmachu byłego Arsenału].

W przypadku nazw eliptycznych więcej materiału dostarczają wspomniane dialekty miejskie języka polskiego. W materiale czeskim odnajdujemy tylko jedną nazwę tego typu. Fakt ten można tłumaczyć intensywnością zjawiska uniwerbizacji, które jest bardziej typowe dla języka czeskiego, czego przykładem mogą być dodatkowe urbanonimy nawiązujące do ukształtowania terenu lub innych obiektów z nim związanych, tj.: *Centrálka* [Ústřední hřbitov]; *Čára, Čárka* [Česká ulice]; *Červeňák* [červený kostel na Joštové ulici]; *Dobrák* [koupaliště na ulici Dobrovského]; *Kameňák* [Kamenný vrch]; *Kozina* [Kozí horka]; *Masec* [Masarykův okruch]; *Medlaňák* [Medlánecký kopec]; *Slovaňák* [Slovanské náměstí]; *Špilák, Špilec* [hrad Špilberk]; *Stře-*

⁹ Co ciekawe, warszawiacy nie stosowali również rosyjskich nazw oficjalnych, por.: „Prawdziwi [...] Polacy z zasady nie używali rosyjskich nazw ulic i placów (most Kierbedzia rzadko nazywany jest Aleksandrowskim)” (Tuszyńska 2001, s. 17).

lák [Na střelnici – restauracja]; *Svobod'ák, Svobodec* [náměstí Svobody]; *Vrancl* [Vranovská přehrada]; *Wilsoňák, Wilzoňák* [Wilsonův les]; *Zámilec, Zamilec* [Zamilovaný hájek]; *Žebál* [Žebětínský rybník]; *Zeľaňák* [Zelený trh]; *Žlut'ák* [Žlutý kopec].

4. Nazwy metaforyczne

Ważnym modelem tworzenia potocznych nazw obiektów przestrzeni miejskiej są przeniesienia metaforyczne. W tym zakresie zarysowują się dwie grupy: (1) metafory z wyraźną, czytelną i stale aktualną motywacją; (2) nazwy, których motywacja metaforyczna jest zartata, dlatego nie sposób ustalić ich motywacji semantycznego przeniesienia.

Do pierwszej grupy zaliczyć można:

Brno: *Pičovka* [Orlí ulice] oraz *Piči rynek* [Wilsonovo náměstí] – obie nazwy to miejsce działalności prostytutek; *piča* – wulg. ‘żeński narząd płciowy’]; *Katovna* [U dobrého kata – gospoda brneńska]; *Hříbek* [budynek stanowiący przystanek tramwajowy w kształcie grzybka, na placu Wolności].

Poznań: *Bezrobocie* [Urząd Pracy]; *Okrągłak* [dom towarowy o takim kształcie]; *Obora* [Urząd Pracy – motywowane prawdopodobnie niewłaściwym zachowaniem petentów].

Warszawa: *Toporki* [Siekierki – część Czerniakowa, nazwa potoczna to obrazowy synonim nazwy oficjalnej]; *Dół* [Powiśle i Czerniaków – ze względu na ukształtowanie terenu]; *Czerwona* [Wola – zamieszkiwana przez „czerwoną” klasę robotniczą]; *Bar pod trupkiem* [Restauracja Krańcowa która znajdowała się na pętli, a swoją nominację *pod trupkiem* zawdzięcza bliskości Cmentarza Bródnowskiego]; *Bacciarelówka* [Pałac Ślubów na Starym Mieście, budowla w jakiś sposób związana z malarzem Bacciarellim].

W skład grupy drugiej wchodzi następujące jednostki:

Brno: *Šanc* [Divišova čtvrť – dzielnica miasta]; *Šanghaj* [Divišova čtvrť / Hybešova čtvrť – dzielnica miasta]; *Státek* [Stadión na Kounicově ulici].

Poznań: *Nowa Ameryka* [ogród wycieczkowy]; *Nowa Syberia* [ogród wycieczkowy]; *Nowa Wenecja* [ogród wycieczkowy].

Warszawa: *Pekin* [bloki na Ochocie]; *Gęsiówka* [nazwa kompleksu więziennego w Koszarach Wołyńskich]; *Malpi Ogród* [Ogród Saski]; *Bagatela* [restauracja Chovota w ogrodzie Baciarellego].

5. Nazwy humorystyczne

W zebranych materiale spotykamy urbanonimy potoczne, które jednoznacznie kwalifikujemy jako doskonałe przykłady humoru użytkowników gwary. Taka skłonność do żartu i niczym nie pohamowanych skojarzeń (nie tylko onomatopiecznych) również derywuje nazwy o dużym potencjale metaforycznym, np.:

Brno: *Kykryksdorf* [Kohoutovice],

Warszawa: *SGGW* – Szkoła Główna Wywożenia Gówna [Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego], *SGPiS* – Szkoła Główna Pieszczot i Snów [Szkoła Główna Planowania i Statystyki]; *Wolówka* [ulica Wałowa].

6. Nazwy z cechami fonetycznymi dialektów miejskich

Zgromadzony materiał dostarcza nam również nazw poświadczających pewne cechy lokalnej fonetyki. Nazwy te są odnotowywane w mniejszym stopniu, w porównaniu z nazwami, w których zachodziły procesy słowotwórcze, czy fleksyjne, ze względu na fakt, że wszystkie wyżej wspomniane nazwy mogą być realizowane przy użyciu zasad fonetycznych, typowych dla danej formacji językowej. Nazwy poświadczające lokalną fonetykę odnotowujemy w gwarze warszawskiej i dialekcie miejskim Poznania. Materiał czeski nie dostarcza nam przykładów tego typu. Do grupy tej należą, m. in.:

Poznań: *Ceglorz* [Zakłady Cegielskiego] – wymowa *o* jako kontynuanta dawnego *a* pochylonego.

Warszawa: *Saska Kiempa* [Saska Kępa] – spółgłoskę [k] przed samogłoską [e] wymawia się w gwarze warszawskiej miękko [k].

7. Nazwy o motywacji wielorakiej

Dla pełności opisu zgromadzonego materiału nieoficjalnych urbanonimów, należy wskazać na niektóre przypadki możliwości różnych interpretacji niektórych nazw, np. warszawski **Czerwoniak** może zostać zaklasyfikowany jako uniwerbizm ('czerwony dom') lub też jako przeniesienie metaforyczne (ze względu na barwę), a brneński **Kykyrýksdorf** [Kohoutovice] ze względu na swoją dwuczłonowość jako nazwa z domieszką germańską (*das Dorf* 'wieś') i jako toponim o wydźwięku onomatopiecznym. Ciekawy przykład nazwy, która ulega różnym procesom słowotwórczym i leksykalnym stanowi poznański urbanonim *Marcinek*. Jednostka ta może być przykładem zarówno uniwerbizacji, jak i deminutywizacji.

Podsumowując prezentację nieoficjalnych urbanonimów miasta Brna na tle podobnych nazw z Poznania i Warszawy, należy stwierdzić, że nominacje te urabiane są w odpowiednich gwarach za pomocą typowych dla konkretnego języka mechanizmów powiększania zasobów leksykalnych. Dodać należy, że ustalone mechanizmy poszerzania zasobów nazewniczych mają charakter uniwersalny i z powodzeniem możemy obserwować je i w innych językach (uniwerbizacja, derywacja słowotwórcza, eliptyzacja i metaforyzacja). Dystrybucja wymienionych mechanizmów jest jednak różna w przywoływanych dialektach miejskich, co można tłumaczyć różnorodnością mentalną użytkowników gwar i wynikającą z tego odmienną predylekcją („zamiłowaniem”) do urabiania nazw określonego typu.

Kolekcja brneńskich nieoficjalnych urbanonimów zasadniczo różni się od zestawień podobnych nominacji poznańskich i warszawskich. Dotyczy to nie tylko aspektu ilościowego, lecz również wymiaru jakościowego, tzn. zakresu (różnorodności) obiektów, które uzyskują potoczną nazwę, wykorzystywania całego spektrum mechanizmów derywujących nazwę.

Jak już to zostało powiedziane wcześniej, przeprowadzony przegląd brneńskich nieoficjalnych urbanonimów ma charakter rekonesansu; badania te znajdują się na wstępnym etapie. Oparte są one wy-

łącznie na danych słowników, pochodzących z różnych lat. Oznacza to, że materiał ma charakter ahistoryczny, powinien więc zostać poddany weryfikacji. Drogę ku temu stanowi eksploracja współczesnych tekstów, odnoszących się do dialektu miejskiego Brna (drukowanych i internetowych) oraz szeroko zakrojone badania ankietowe, które, moim zdaniem, odzwierciedlą ducha użytkowników gwary oraz stałość ich przyzwyczajenia do urbanonimów potocznych. Dopiero takie zestawienie/skonfrontowanie statycznych danych słownikowych z dynamicznymi wynikami projektowanych badań pozwoli na wyciągnięcie wniosków w zakresie funkcji i miejsca nieoficjalnych urbanonimów w życiu mieszkańców Brna, a przede wszystkim w jego dialekcie miejskim, jak również będą mogły pokazać specyfikę nieoficjalnej urbanonii tego miasta w aspekcie lokalnym i przede wszystkim kulturowym.

Literatura

- Brněnský hantec – Slovník brněnského hantecu*. Online: <http://www.hantec-pgnext.estranky.cz/clanky/slovník-brněnského-hantecu.html> [dostęp: 9.01.2017].
- Handke K., 1989, *Nazewnictwo miejskie (szkic teoretyczno-metodologiczny)*, [w:] *Nazewnictwo miejskie*, Warszawa–Poznań: PWN, s. 7–34.
- Handke K., 1992, *Polskie nazewnictwo miejskie*. Warszawa: SOW.
- Handke K., 1998, *Słownik nazewnictwa Warszawy*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Handke K., 2003, *Nazewnictwo miejskie a kultura*, [w:] *Nazwy własne a kultura. Polska i inne kraje słowiańskie*, red. Z. Kaleta. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy PAN.
- Hugo J. (red.), 2009, *Slovník nespisovné češtiny*. wyd. 3. Praha: Maxdorf s.r.o.
- Ignatowicz-Skowrońska J., 2003, *Motywy i mechanizmy kreacji współczesnych toponimów potocznych*, [w:] *Metodologia badań onomastycznych*, red. M. Bioliń, Olsztyn: Towarzystwo Naukowe OBN, s. 293–303.
- Juszczak B., 2016, *Rossica w »Słowniku gwary warszawskiej XIX wieku« Bronisława Wieczorkiewicza*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski [praca nieopublikowana].
- Karlík P., Nekula M., Pleskalová J., Dočekal M., Grepl M., Hladká Z., Jelínek M. i in., 2002, *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

- Kralík P., Nekula M., Pleskalová J. (red.), 2016, *Nový encyklopedický slovník češtiny*. T. 2. Brno: Masarykova univerzita.
- Majtán M., 1988, *Onymia a urbanonymia*, [w:] *Onomastika a škola 2 – Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celostátneho seminára Modra-Piesky 8.–10. októbra 1988*, red. P. Žigo, Bratislava: Univerzita Komenského, s. 6–9.
- Matúšová J., 1989, *Vývoj a standardizace pomístních jmen a urbanonym v českém pohraničí*. „Naše řeč“, č. 4, s. 179–187.
- Nováček O., 1929, *Brneňská plotna*, sv. I, Brno: Edice ON.
- Osięgłowski J., 2015, *Nazewnictwo nieoficjalne Poznania*, [w:] *Kronika miasta Poznania. Gwara*, Poznań: Wydawnictwo Miejskie Poznania, s. 84–104.
- Padalak J., 1999, *Potoczne nazewnictwo miejskie Poznania*, [w:] *Słownik gwary miejskiej Poznania*, red. M. Gruchmanowa, B. Walczak, wyd. 2., Warszawa–Poznań: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 92–102.
- Padalak J., 2008, *Słownik potocznego nazewnictwa geograficznego*, [w:] *Nazewnictwo geograficzne Poznania*, red. Z. Zagórski, Poznań: Wydawnictwo Naukowe im. Adama Mickiewicza, s. 615–661.
- Prygl.net – Brněňský hantec*. Online: <http://www.prygl.net/php/hantec.php> [dostęp: 9.01.2017].
- Rzetelska-Feleszko E., 2014, *Nazwy geograficzne: toponimia miejska*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, wyd. 5, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 425–429.
- Siwiec A., 2006, *Przestrzeń miejska jako przestrzeń onimiczna*, [w:] *Miasto – Przestrzeń zróżnicowana językowo kulturowo i społecznie*, red. M. Święcicka, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, s. 115–128.
- Slovník brněňskýho hantecu*. Online: <http://www.hantec.cz/hantec/slovník/slovník.htm> [dostęp: 9.01.2017].
- Slovník hantecu – Curt Hermann Lutz Burkhardt*. Online: <http://site.chl-burkhardt.eu/cz/brnenske-hantec/index.php> [dostęp: 9.01.2017].
- Šramek R., 2006, *Teoria onomastyczna w onomastyce słowiańskiej*. „Onomastica” LI, s. 9–26.
- Štícha Fr., 2013, *Akademická gramatika spisovné češtiny*. t. 1 Praha: Academia.
- Tuszyńska A., 2001, *Rosjanie w Warszawie*. Gdańsk: Tower Press.
- Wieczorkiewicz B., 1966, *Słownik gwary warszawskiej XIX wieku*. Warszawa: PWN.
- Wieczorkiewicz B., 1974, *Gwara warszawska dawniej i dziś*. Warszawa: PWN.
- Zagórski Z., 2005, *O potrzebie szerokiego badania miejskich nazw geograficznych*, [w:] *Język polski: współczesność, historia*, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, s. 121–129.